

Тетяна БИКОВА

МАЛОВІДОМА ПУБЛІЦИСТИКА ІВАНА ФРАНКА: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ САМОБУТНОСТІ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 26.
УДК 821.161.2-92.09

Тетяна Бикова. Маловідома публіцистика Івана Франка: особливості розвитку національно-політичної самобутності Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

Анотація. У статті досліджуються проблеми розвитку національно-політичної самобутності Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття. На основі аналізу маловідомої публіцистики Івана Франка зроблено висновок щодо історичного значення феномена національної свідомості українства у розвитку питань національної самостійності.

Ключові слова: національно-політична самобутність, публіцистика, галицька інтелігенція, суспільно-політичні погляди.

Публіцистичні праці І. Франка вже були предметами багатьох літературознавчих праць сучасних вчених-філологів. Насамперед це дослідження О. Забужко “Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період”, М. Жулинського “Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людності”, публікації Ф. Медведя, М. Нечиталука, З. Франко [3], Г. Синичич тощо. Проте вони стосувалися лише певних питань у оцінці публіцистики письменника, у них більше розглядалися праці, вміщені у зібранні творів у 20-ти томах або академічному виданні праць І. Франка у 50-ти томах. Однак для повного розкриття світоглядних засад І. Франка необхідно використати й той арсенал праць, який довгий час був недоступний для пересічного читача. Адже чимало праць, особливо ті, де розкриваються основні ідеї розвитку тогочасного галицького суспільства через призму побудови національного ідеалу, політичної автономії, європеїзації, залишилися поза згаданими зібраннями.

Отже, основною метою написання даної статті є характеристика особливостей розвитку національно-політичної самобутності Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття на основі розгляду маловідомої публіцистики Івана Франка у поєднанні із публіцистичними статтями, виданими в радянський період, що дає змогу реанімувати світоглядні позиції І. Франка щодо цього питання.

Якщо враховувати хронологічний момент, то деякі аспекти розвитку галицького суспільства насамперед розглянуті в уже відомих статтях, надрукованих у 50-ти томнику: це “Критичні письма о галицькій інтелігенції”, “Програма галицьких соціалістів”, “Наше теперішнє положення”. З точки зору розглядуваної проблеми ці публікації містять аналіз духовного, соціально-політичного життя тодішньої Галичини, погляди публіциста на поняття федералізму, самостійності, ролі і місця

галицької інтелігенції в розвої ідейно-естетичних і політичних засад культурної і політичної автономії в Галичині. Виходячи з аналізу тодішнього літературного життя Галичини, письменник робить невтішні висновки щодо розвитку як літературного життя, так і відповідно, розвитку суспільно-політичного життя свого краю: “Ні одної з тих ідей, що сотрясали Європою в ті часи, не здиблено в ній” [9]. У досить непевній ситуації на Галичині І. Франко відкрито звинувачує тодішню галицьку інтелігенцію, яка залишилась осторонь активних літературних, суспільних, а насамперед політичних процесів на Галичині. Публіцист своїми дослідженнями прагне розбудити інтелігенцію від байдужості, спрямувати її порух у потрібному напрямі. Так, у статті “Програма галицьких соціалістів”, будучи високим знавцем теорії соціалізму, І. Франко акцентує увагу на необхідності орієнтації діяльності інтелігенції на місцеві національні елементи, тобто на народ: “Нема бо народів вищих і нижчих: усі є рівними і мають рівне право на вільний розвиток. Наше бажання, щоб і польський і український народи здобули незалежне національне існування” [12]. Бажання “вільного розвитку” для свого народу за Франком має передувати всі основні прагнення тодішньої інтелігенції, а це і є основним шляхом формування нового суспільства на Галичині. Звісно, це ще не відкриті думки про незалежність як культурну, так і соціально-політичну Галичини, проте дана позиція є підтвердженням поступової еволюції поглядів публіциста у цьому напрямі: від федерації, автономії краю до його незалежності.

Відкрито засуджуючи національно-політичну пасивність галичан, І. Франко вибудовує певний орієнтир спільної діяльності русинів, як селян, так й інтелігенції, адже лише за співпраці можливо змінити майбутнє рідної Галичини на краще: “Як довго ми не становили політичної сили, т.е. як довго будемо нічим, як тільки вишколеної організації народної, так довго ми ео ipso (тим

самим) слабкі, так довго будемо нічим, як тільки *contribuenes plebs* (вбогий плебс, що платить податки)... Дух спільності, дружності й асоціації, той дух – працювати згідно соединеними силами, котрий єсть першим признаком і необхідним умовієм сильного життя кожного народу... Менше крові, а більше поту – се повинен бути оклик нашої майбутньої історії” [11].

Досить активним продовження розробки цієї теми є й маловідомі статті “Теперішня хвиля а русини”, “*Ukraina irredenta*”, “Між своїми”, “З кінцем року”, “З Новим роком”, “Двоязычність і дволичність”. Ці статті не були вміщені свого часу в найбільш повне зібрання творів І. Франка через “надмірну націоналізацію”, а сучасний читач побачив їх лише 2002 р. у “Мозаїці” [3], вони передусім доповнюють образ І. Франка-публіциста, зокрема розкривають його суспільно-політичні погляди 80-90-х років XIX ст. на становище Галичини.

Так, у статті “Теперішня хвиля а русини” І. Франко висуває ідеї об’єднання галицько-руського народу з центром на Галичині, які за сучасного політичного стану в Австрії є нереальними, адже країна не налаштована на створення певного національно-політичного осередку в Галицькій Русі: “Хіба ж се не лежить в її [Австрії – Т.Б.] силі зробити з Галицької Русі центр національний для цілої розчленованої Русі? Хіба ж це так трудно або, може, незгідно з теперішнім напрямом її політики? Очевидно, що ані одно, ані друге. Коли б Австрія щиро бажала, як це наказує й власний її інтерес, зробити з Галичини сильну заперу проти перших і хто знає чи не найфатальніших ударів надходячої бурі, то треба б поперед всього добре застановитися, чи інтереси галицько-руського народу, політичні, економічні і культурні, є нині настільки продвигнені і забезпечені, що яка б там не була зміна пануючої системи, вона не представить для нього достатньої принади, що він з запалом нести буде майно і кров в обороні тепер пануючого ладу” [10]. Тобто, щоб Австрія враховувала політичні, соціальні і культурні потреби галичан, на думку Франка, необхідно розвитком, вихованням, працею європеїзувати галицький народ, довести його до необхідного культурно-політичного рівня розвитку, адже “лояльність народу треба удержувати і скріпляти забезпеченням всіх його прав народних і дбалистю про його добра матеріальні і духові” [10].

Стаття “*Ukraina irredenta*” була написана І. Франко теж в означений період. Приводом до написання її стала однойменна стаття Ю. Бачинського, у якій дослідник виклав власну концепцію національно-політичної самостійності України. І. Франко в полемічній формі, використовуючи найбільш дискусійні моменти статті Ю. Бачинського, вибудував власну позицію на особливості культурного, економічного, соціально-політичного розвитку України, й зокрема Галичини, починаю-

чи з часів Польської унії, крізь призму української національної свідомості. І. Франко у вступній частині, аналізуючи паралель “Україна під Московщиною” і “Галичина під Польщею” у XVIII ст. зауважує на однаковому негативному впливові двох держав: “Московська “плеть” була так само дошкульна, як і польська нагайка, та тільки гнала українську націю не на шлях поступу у цивілізації, а в безодню темноти і застою”, Австрія ж теж у цьому напрямі для Галичини не стала кращою за Польщу: “В усякому разі важно те, що за 50 літ життя під “європейською” Австрією руський народ, беручи загально, не зробив ані кроку наперед в цивілізації, не піднявся до розуміння того, хто він і які його інтереси, не вишов поза глухе відчування своєї кривди, поза глуху ненависть до своїх гнобителів-панів...” [6].

Лише ліквідація панщини, за І. Франком, дала певний національно-політичний поштовх у розвитку Галицького краю. Зростала національно-політична свідомість народу не лише за власних сил, І. Франко за перше місце віддає насамперед “оживляючим ідеям” зі Східної України. На думку публіциста, такими ідеями наповнена українська література, яка потрапляла на територію Галичини у 20-х роках XIX ст.: твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ’яненка, М. Максимовича тощо; водночас констатуючи той факт, що власне галицька література, копіюючи ті ідеї, не мала належної орієнтації в призначенні даної літератури. У баченні І. Франка відсутність виразної суспільно-політичної програми галицького суспільства не дала змоги еволюціонувати національній свідомості галичан.

Побічно І. Франко визначає позитивний вплив ідей Кирило-Мефодіївського товариства на розвиток галицького суспільства, хоча й зазначає, що вони, принагідно згадані 1848 р., до 1859 р. не мали широкого розголосу на Галичині. Серед позитивних моментів взаємодії двох культур Галичини і Східної України І. Франко відзначає творчість Т. Шевченка і діяльність М. Драгоманова. Побічно даючи оцінку діяльності відомого критика і публіциста М. Драгоманова, розкриваючи еволюцію його світогляду на українське питання, І. Франко застосовує окремі наукові положення публіцистичних праць й до Галичини, розкриваючи питання поступового переходу від національної свідомості до національної самостійності.

Полемізуючи з Ю. Бачинським, І. Франко намагається пояснити етапи становлення політичної самостійності, про які говорить Ю. Бачинський, водночас зауважуючи на її вагомості для розвою галицького суспільства: “Для мене вона важна як факт нашого політичного життя, як прояв національного почуття і національної свідомості... Будь-що-небудь, є це перша на галицько-руським ґрунті проба синтезу певних поглядів і наукового об’єднання того, що автор відчув як потребу свого розуму і своєї душі” [6]. Для І. Франка важ-

лива насамперед потреба політичної самостійності у процесі європеїзації галицького суспільства, хоча, так само, як і в попередніх статтях, ми бачимо, що на надмірній політизації даного питання Франко не наголошує: політичну самостійність він розуміє не у напрямі створення незалежної держави, що неодмінно призвело б до економічного розвалу, а у річищі федералізації чи культурної автономії: “Звісно, термін “політична самостійність” не треба розуміти зараз як цілковитий сепаратизм від Росії, як конечність сотворення окремої української держави. Політична самостійність можлива і в зв’язку з Росією, при федеральнім її устрою” [6]. Як бачимо, І. Франко з пересторогою ставився до національних питань, вирішувати які необхідно було без зайвої надмірної політизованості.

Продовжує цю позицію І. Франка й наступна його стаття “З кінцем року” (1896), яка є своєрідним публіцистичним підсумком подій 1896 р. з орієнтацією і програмою праці на наступний 1897 р. І. Франко наголошує ще раз на актуальних питаннях, які постають перед галицьким суспільством на межі двох століть: “Систематична праця на кожному полі”, - ось що сталося окликом теперішньої доби” [7]. І. Франко пропонує своїм сучасникам визначитися у своїй чіткій позиції: триматися разом і “нове зерно зродити” або зовсім не займатися національним питанням, скласти заздалегідь зброю.

Головною помилкою відсутності належного розвитку галицького суспільства І. Франко вважає зневіру в народ, зневіру “в можливість добитися власною силою кращої будучини”, а це необхідно викоринювати всіма можливими засобами та шляхами. На його думку, ними можуть бути віче, збори, агітація, виборча праця по громадах, літературна і наукова праця, тобто це має бути “праця над їх просвічуванням у кожному напрямі... поперед усього політичним та суспільним”. Аналізуючи соціальне, духовне життя Галичини, І. Франко робить висновок, що тільки за таких вищезгаданих умов Галичина отримає ту політичну силу, на яку вона надалі розраховуватиме, тим більше орієнтуючись на політичні процеси на Східній Україні: “Робіть, панове, у себе аналогічну роботу, усвідомлюйте свій народ – просто, безпосередньо, устами, брошурами та листками, друкованими хоч би у нас...” [7]. Водночас І. Франко засуджує національну обмеженість українських радикалів на Східній Україні на питання українського національного ідеалу: “Якби ті люди були зуміли віднайти український національний ідеал, оснований на тих самих свободолюбних думках, якими вони були пройняті, і якби повернули були свої великі сили на працю для того ідеалу серед рідного народу, якби поклали були свої голови в боротьбі за той ідеал, ми були б нині величали їх пам’ять у ряді наших найліпших борців і – справа вільної, автономної України стояла б нині і в Росії і в Європі як справа актуальна, що жде свого рішення, і може,

зовсім іншим шляхом ішов би розвій молодих українських поколінь!” [7]. Тобто, на думку Г. Синичич, “український національний ідеал тут виступає в ролі політичної свободи України. І. Франко чітко бачить, що для його здійснення потрібна національна самореалізація” [5]. Таким чином, щоб здобути, за І. Франком автономію, необхідно підняти весь народ до потрібного рівня розвитку, необхідно здійснити певні радикальні зміни у суспільстві і свідомості галичан.

Розгортає на широкий діапазон подану позицію ще одна маловідома стаття І. Франка “З Новим роком” (1897), вочевидь написана як продовження попередньої. Вперше надрукована була вона також у часописі “Житє і слово” 1897 р. У поданій статті І. Франко продовжує розкривати свої погляди на місце українського національного ідеалу в житті Галичини. Розвиток суспільства І. Франко усвідомлює в напрямі координованої співпраці всіх українських сил Галицького краю: “Конечна річ нам... всім народом, усіма силами подумати над тим, щоб завести і піддержувати в Галичині, на Буковині, на угорській Русі, де тільки можна, систематичну, не дилетантську, свідому політичну роботу: усвідомлення, підношення і організування мас народних... Народ треба розворушити в ім’я його інтересів, його наболілих потреб, у великій часті краю треба тільки піддержати, усвідомити, на кермувати те розворушення, яке вже є” [8]. А силою, яка здатна розворушити народні маси, І. Франко по праву вважав українську та галицьку інтелігенцію, яка має стати справжнім дороговказом для всіх галичан у побудові і національного ідеалу, і національної автономії України, стати справжньою національною елітою. Велику надію І. Франко у цьому напрямі покладає на діяльність молоді інтелігенції: “Те, що нині для старших поколінь мертвий капітал, для молодших стане насущною духовою стравою, ляже в основу нової, ширшої, національної і гуманної освіти. Тільки сею дорогою, переваривши ті наукові здобутки, ми можемо вийти з епохи дилетантства і безплідного політиканства і ввійти в епоху дозрілості та практичної політики” [8]. Такі думки І. Франка наразі певним чином пророчими й важливими, вже коли Україна здобула свою політичну незалежність на межі XX і XXI ст. Актуальними і цілком відповідними духу і того часу, і сьогодення є думки М. Жулинського з цього приводу: “В умовах духовно-політичної кризи люди воліють скітати в тенетах апатії, пасивно очікувати. Обов’язок національної інтелігенції, еліти – пробуджувати почуття національної гідності, формувати історичну та політичну свідомість українців, визначати національні інтереси й пріоритети, зберігати національну ідентичність та консолідувати націю” [1].

Надалі основні ідеї розвитку галицького суспільства продовжують розвиватися в інших публіцистичних працях І. Франка, вже відомих широкому загалу, це “Поza межами можливого”,

“Що таке поступ?””, “Свобода й автономія” тощо. Маловідома публіцистика хронологічно певною мірою доповнює позиції щодо національного питання, становища галицької інтелігенції, характеристики національного ідеалу в працях І. Франка і є свідчення поступової еволюції поглядів митця щодо майбутнього Галичини. З цього приводу варто скористатися думкою франкознавця Ф. Медведя, що Іван Франко у своїй публіцистиці реально оцінив історичне значення феномена національної свідомості для національної самостійності: “Адже добре відомо, що національна свідомість ... на базі засадничої національної ідеї містить в собі усвідо-

влення: 1) етнічної спільності; 2) національних цінностей і відданість їм у мові, етнічній території, національній культурі; 3) соціально-державної спільності; 4) патріотизму; 5) спільності в національно-визвольній боротьбі” [4].

Публіцистична спадщина І. Франка була і залишається цікавою не лише науковим дослідникам, їй потрібно розглядати також і в ракурсі актуальних подій сьогодення сучасним політикам. Адже чимало думок, позицій, ідей провідного дослідника, публіциста, політика свого часу можна сміливо використати і в XXI столітті на сучасному етапі розбудови незалежної української держави.

Література

1. Жулинський М. Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людності. – Луцьк, 1999. – С.8.
2. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. – К., 1992. – С. 35.
3. Іван Франко. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50-ти томах / Упоряд. З.Т. Франко, М.Г. Василевський / І. Франко. – Львів, 2002.
4. Медвідь Ф. Ідеал національної самостійності в трактуванні Івана Франка / Ф. Медвідь // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали між нар. наук. конф. – Львів, 1998. – С. 121.
5. Синичич Г. Концепція політичної самостійності України у публіцистиці Івана Франка / Г. Синичич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/zbirnyk07/Zbirnik07_Synychych.htm.
6. Франко І. *Ukraina irredenta* / І. Франко // Франко І. Вибрані твори: У 3-х т. – Т. 3. – Дрогобич: Коло, 2004. – С. 390 – 395.
7. Франко І. З кінцем року / І. Франко // Іван Франко. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50-ти томах / Упоряд. З.Т. Франко, М.Г. Василевський. – Львів, 2002.
8. Франко І. З Новим роком. 1897 / І. Франко // Іван Франко. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50-ти томах / Упоряд. З.Т. Франко, М.Г. Василевський. – Львів, 2002.
9. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 26. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 88, 91.
10. Франко І. Теперішня хвиля а русини / І. Франко // Іван Франко. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50-ти томах / Упоряд. З.Т. Франко, М.Г. Василевський. – Львів, 2002.
11. Франко І. Наше теперішнє положення / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 46. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 307.
12. Франко І. Програма галицьких соціалістів / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 45. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 461 – 462.

Бикова Татьяна

Малоизвестная публицистика Ивана Франко: особенности развития национально-политической самобытности Галиции конца XIX – начала XX века

Аннотация. В статье исследуются проблемы развития национально-политической самобытности Галиции конца XIX – начала XX века. На основе анализа малоизвестной публицистики Ивана Франко сделан вывод относительно исторического значения феномена национального сознания украинцев в решении вопросов национального суверенитета.

Ключевые слова: национально-политическая самобытность, малоизвестная публицистика, галицкая интеллигенция, общественно-политические взгляды.

Bykova Tetyana

Summary. The article examines the problems of national and political identity Galicia late XIX – early XX century. On the basis of little-known journalism Franko conclusion of the historic significance of the phenomenon of national consciousness of Ukrainians in the development of national independence.

Keywords: national-political identity, little-known journalism, Galician intellectuals, social and political views.

Бикова Татьяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.